

Για τον όρο «μετανάστες» Μπέρτολτ Μπρεχτ

Η εποχή

Στις 10 Μαΐου 1933, το ναζιστικό καθεστώς του Χίτλερ οργάνωσε κάψιμο «επικίνδυνων» βιβλίων σε όλη τη Γερμανία. Όχι από ευκαιριακούς συνοδοιπόρους του εγκληματικού καθεστώτος, αλλά από καθηγητές πανεπιστημίων, φοιτητές και άλλα επιφανή μέλη (ελάχιστα, βέβαια, στο σύνολό τους) της γερμανικής κοινωνίας που ήθελαν τη μεγάλη εκκαθάριση της «αντεθνικής παραπληροφόρησης». Και όπως είχε πει ο ποιητής Χάινριχ Χάινε (1797-1856) έναν αιώνα πριν: «Όπου καίνε βιβλία, σύντομα θα κάψουν και ανθρώπους!» Γνώριζε πολύ καλά τι είχε συμβεί στον πρώιμο και ύστερο Μεσαίωνα.

Ο συγγραφέας

Η άνοδος του ναζισμού στη Γερμανία, το 1933, θα τον αναγκάσει να αυτοεξοριστεί. Τα έργα του και τα γραπτά του απαγορεύονται στη Γερμανία. Οι παραστάσεις διακόπτονται από την αστυνομία. Μέσω Πράγας και Βιέννης θα βρεθεί στη Δανία, τη Φινλανδία και από κει μέσω Ρωσίας στις ΗΠΑ.

Ο τίτλος

Ο τίτλος δηλώνει και το θέμα που απασχολεί τον ποιητή. Είναι ο όρος «μετανάστες». Έτσι χαρακτηρίζει το ναζιστικό καθεστώς όσους αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τη χώρα τους, την Γερμανία. Ο Μπρεχτ δεν δέχεται αυτόν τον χαρακτηρισμό, γι' αυτό και τον κλείνει σε εισαγωγικά.

Ανάλυση

1η ενότητα: «Λαθμεμένο ... εξορία»

Λανθασμένος ο χαρακτηρισμός «μετανάστες»

Ο Μπρεχτ χαρακτηρίζει τον όρο μετανάστες λαθμεμένο. Τονίζει τον χαρακτηρισμό τοποθετώντας τον στην αρχή του ποιήματος. Την άποψή του τεκμηριώνει με έναν συλλογισμό παραγωγικό (Αρχίζει από κάτι γενικό και καταλήγει σε συγκεκριμένη περίπτωση)

Μετανάστες είναι όσοι εγκαταλείπουν ηθελημένα την πατρίδα τους. Η απόφασή τους δηλαδή είναι εκούσια.

Αντίθετα, εμείς :

- Δεν φύγαμε ηθελημένα
- Δεν διαλέξαμε τον τόπο που πήγαμε
- Η χώρα που ζούμε δεν είναι μια νέα πατρίδα, αλλά εξορία

Ο Μπρεχτ δεν συμμερίζεται τον χαρακτηρισμό του μετανάστη για τον εαυτό του και όσους άλλους αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη ναζιστική Γερμανία.

Προσέξτε τις αντιθέσεις στις οποίες δομείται η ενότητα:

Εκείνοι – Εμείς , ωστόσο... > Δεν είναι μετανάστες αλλά πολιτικοί πρόσφυγες, αυτοεξόριστοι*

Το θέλαμε, λεύτερα να διαλέξουμε... > Ελεύθερη βούληση και επιλογή, χωρίς πίεση.

Δε φύγαμε γιατί το θέλαμε ...Ούτε μπήκαμε... > Είμαστε λοιπόν εξόριστοι, όχι μετανάστες, όπως μας αποκαλεί το καθεστώς. Οι αρνήσεις αναιρούν αυτήν την ελευθερία.

*Οι πολιτικοί εξόριστοι:

1. Οι πολιτικοί πρόσφυγες δια στόματος του ποιητή, που είναι και ο εκπρόσωπός τους, διαχωρίζονται από τους μετανάστες γιατί δεν επιλέγουν με την θέλησή τους να εγκαταλείψουν τη χώρα τους, αλλά την εγκαταλείπουν επειδή οι ιδέες και τα φρονήματά

τους τους είχαν καταστήσει επικίνδυνους για το χιτλερικό καθεστώς, που επιχειρούσε να τους εξοντώσει σωματικά και ηθικά.

2. Η δεύτερη διαφορά τους από τους μετανάστες είναι ότι εκείνοι επιλέγουν να μείνουν σε μια κοντινή συνοριακή χώρα με την πατρίδα τους αφ' ενός για να μη νιώθουν τόσο έντονη τη νοσταλγία και από την άλλη μεριά για να διατηρήσουν διαύλους επικοινωνίας με τον τόπο και τους συμπατριώτες τους. Αντίθετα, οι μετανάστες απομακρύνονται πολλές φορές αρκετά χιλιόμετρα μακριά από την πατρίδα τους αναζητώντας μια καλύτερη τύχη.

Κι άλλη αντίθεση

- *Εμείς - αυτοί που μας κυνήγησαν, μας προγράψανε.* (προγραφή: η δίωξη ή η καταδίκη και εξόντωση πολιτικών αντιπάλων)
- Ποιοι είναι αυτοί; Αναφέρονται σε τρίτο πρόσωπο. Είναι έξω από το εμείς. Άλλοι, διαφορετικοί, εχθροί. Δεν ονομάζονται. Αναφέρονται απρόσωπα. Είναι όσοι καταπιέζουν τους ανθρώπους, καταλύουν τις ελευθερίες και τους νόμους, σκοτώνουν. Αυτοί δεν έχουν (ανθρώπινο) πρόσωπο. Είναι όλοι ίδιοι: προδότες, πατριδοκάπηλοι, τυχοδιώκτες.

Κι η χώρα που μας δέχτηκε, σπίτι δεν θα 'ναι, μα εξορία

- **Σπίτι:** οικειότητα, ζεστασιά, αγάπη, υποστήριξη. Θετικά συναισθήματα
Αντίθετα
- **Εξορία:** μοναξιά, μαρτύριο, ταλαιπωρία, θάνατος. Αρνητικά συναισθήματα
Το μαρτύριο των αυτοεξόριστων συνεχίζεται. Καταδιώχθηκαν από την πατρίδα τους και βιώνουν μια άλλη σκληρή πραγματικότητα. Η χώρα όπου αναγκάστηκαν να πάνε δεν τους προσφέρει ευκαιρίες για καλύτερη ζωή. Μένουν αναγκαστικά εκεί και ελπίζουν να ξαναγυρίσουν στον τόπο όπου ανήκουν.

2η ενότητα: «Έτσι ... δε συχωράμε»

Η ζωή των πολιτικών εξόριστων

Έτσι, απομένουμε δω πέρα

- 1) ασύχαστοι 2) όσο μπορούμε πιο κοντά στα σύνορα
- Οι εξόριστοι δεν επαναπαύονται. Παραμένουν ανήσυχοι, ζωντανοί, κοντά στην πατρίδα τους. Θέλουν να ξαναγυρίσουν μόλις οι συνθήκες το επιτρέψουν. Δεν αποδέχονται παθητικά την μοίρα τους. Ρωτούν, ενημερώνονται για όσα συμβαίνουν στον τόπο τους. Η σκληρότητα του καθεστώτος δε φαίνεται να κάμπτει το αγωνιστικό τους φρόνημα.

Χωρίς.... τίποτα

Οι εξόριστοι

- Δεν ξεχνούν τίποτα
 - Δεν απαρνιούνται τίποτα
 - Δεν συγχωρούν τίποτα απ' όσα έγιναν
- Αυτά τους κάνουν ενεργούς, αφού θυμούνται όσα περνά η χώρα τους και οι ίδιοι και δεν είναι διατεθειμένοι να συγχωρήσουν όσους τα έπραξαν(επανάληψη).

Συναισθήματα

Οργή και αγανάκτηση για όσα γίνονται στη χώρα τους. Δεν εφησυχάζουν. Διατηρούν άμυνες, θα αντισταθούν, θα αντιδράσουν. Αυτό δηλώνει και η επανάληψη «*τίποτα δε συχωράμε*». Η απομάκρυνση από την πατρίδα τους και η αδικία που υφίστανται τους ενώνει σε ένα κοινό στόχο, τους κάνει να παλεύουν, για να ξαναβρούν τις ισορροπίες στη ζωή τους και στη χώρα τους.

3η ενότητα: «Α, δε μας ξεγελάει ...ακόμα»

Έγκλημα και τιμωρία

- Η οργή και η αγανάκτηση ξεχειλίζει με το επιφώνημα στην αρχή της ενότητας. Η σιωπή και η ησυχία δεν τους ξεγελούν. Οι εξόριστοι έχουν συνειδητοποιήσει τι γίνεται. Το καθεστώς με το φόβο επιβάλλει τη σιωπή.
- Προσέχουμε την αντίθεση: σιωπή - ουρλιαχτά
- Η ηρεμία τριγύρω είναι ψεύτικη, η σιωπή είναι ένοχη. Μακριά απ' τον υπόλοιπο κόσμο, μέσα στα στρατόπεδα, διαπράττονται τα πιο απάνθρωπα εγκλήματα. Εκεί οι άνθρωποι χάνουν την υπόστασή τους, εξαθλιώνονται, εκμηδενίζονται. Τα ουρλιαχτά, οι φωνές απ' τα μαρτύριά τους αντλαλούν, αντηχούν ίσαμε τα πέρατα της γης. Εμφανής και έντονη η ηχητική εικόνα στο σημείο αυτό.

Χωρίς να συχωράμε τίποτα απ' όσα έγιναν, τίποτα δε συχωράμε

- Ο καθένας μπορεί να φανταστεί την αθλιότητα και τη βαρβαρότητα που έζησαν οι έγκλειστοι στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Οι φωτογραφίες και οι μαρτυρίες των επιζώντων είναι αδιάψευστοι μάρτυρες. Ο Μπρεχτ και όσοι κατάφεραν να βγουν από την Γερμανία στάθηκαν ίσως πιο τυχεροί. Απ' την άλλη πλευρά, περιφέρονται στην ξένη χώρα ρακένδυτοι, ξυπόλυτοι, αξιολύπητοι. Αποκαλύπτεται πάνω τους η αθλιότητα στην οποία έχει οδηγηθεί η πατρίδα τους που εξουσιάζεται από ένα βάρβαρο και απάνθρωπο καθεστώς. Η ψυχή και το μυαλό τους βρίσκεται κοντά σε όλα τα θύματα του καθεστώτος, συμπονούν και συμπάσχουν.
- Ο ψυχικός και σωματικός πόνος λειτουργεί ως εφαλτήριο (= μέσο για την επίτευξη επιδιωκόμενου σκοπού) αντίδρασης και αντίστασης.
- Προσοχή στον αντιθετικό σύνδεσμο «όμως». Υποφέρουμε, όμως δεν θα μείνουμε εδώ. Θα αντιδράσουμε. Θα επιστρέψουμε, θα παλέψουμε και θα ανατρέψουμε καθετί που μας πονά, μας εξευτελίζει, μας αδικεί.
- Η τελευταία λέξη δεν ειπώθηκε ακόμη
- Προς το παρόν μιλούν, ορίζουν, προστάζουν οι εκπρόσωποι του ναζισμού.
- Όμως η ιστορία έχει δείξει ότι οι λαοί αντιδρούν σε τέτοιου είδους καθεστώτα, επαναστατούν, διώχνουν τους τυράννους.
- Ο Μπρεχτ είναι σίγουρος για τη νίκη. Προειδοποιεί.

Αφηγητής

Το ποίημα είναι αυτοβιογραφικό από έναν δραματοποιημένο αφηγητή. Γραμμένο στο α' πλθ. πρόσωπο για να συμπεριλάβει και όλους τους υπόλοιπους «μετανάστες».

Γλώσσα-ύφος

Λόγος ρεαλιστικός με δυναμισμό και πάθος, συναισθηματικές εντάσεις, αλλά και στοιχειά πορφωρικότητας.

Ρεύμα: ποίημα που καταργεί τις φόρμες της παραδοσιακής ποίησης (στιχουργική, ρυθμός) και ανήκει στη σύγχρονη ποίηση.

1. Γιατί ο ποιητής θεωρεί λαθεμένο τον όρο «μετανάστες»; Απαντήστε στην ερώτηση χρησιμοποιώντας τις φράσεις του ποιήματος που υποστηρίζουν την άποψή του.

Ο ποιητής δεν αποδέχεται το χαρακτηρισμό του ίδιου και άλλων συμπατριωτών του ως «μετανάστες», γιατί ο όρος αυτός σημαίνει «κείνοι που αφήσαν την πατρίδα τους», που εκπατρίστηκαν, γιατί το θέλησαν να επιλέξουν ελεύθερα ένα άλλο κράτος, για να ζήσουν εκεί για πάντα, αν αυτό είναι δυνατό. Ο ίδιος και οι ομότεχνοί του έφυγαν «στα κρυφά», κυνηγήθηκαν, εκδιώχθηκαν, σε εδάφη που δε θα γίνουν πατρίδα τους, «σπίτι δε θα 'ναι, μα

εξορία». Αντίθετα με τους πραγματικούς μετανάστες, εκείνοι μένουν όσο μπορούνε «πιο κοντά στα σύνορα», για να νιώθουν λιγότερο την εξορία και για να μαθαίνουν νέα της πατρίδας τους και να συμπαραστέκονται στους αγωνιζόμενους κατά του βίαιου ναζιστικού καθεστώτος.

2. Ο ποιητής μιλάει σε πρώτο πληθυντικό πρόσωπο. Ποιους εκπροσωπεί και ποια είναι η άποψή του για την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί στην πατρίδα τους;

Ο ποιητής χρησιμοποιεί το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο, για να εμφανιστεί, κατά κάποιον τρόπο, ως εκφραστής της αντίδρασης των ομότεχνών του καλλιτεχνών και διανοουμένων που τάχθηκαν κατά του ναζιστικού γερμανικού καθεστώτος και αναγκάστηκαν να αυτοεξοριστούν, προκειμένου να αποφύγουν τις πολιτικές διώξεις, αλλά και να γλιτώσουν την ίδια τους τη ζωή. Η κατάσταση που επικρατεί στη χώρα τους πονά, εξοργίζει και ταυτόχρονα προσβάλλει την εθνική υπερηφάνεια των (αυτο)εξορίστων και μειώνει την αυτοεκτίμησή τους ως άτομα, καθώς αντικρίζουν το ναζιστικό κίνημα να κυβερνά την πατρίδα τους και να μεθοδεύει με μεγάλο ζήλο την καταδυνάστευση του κόσμου, ενώ εκείνοι προστρέχουν σε γειτονικές περιοχές, για να προστατευτούν και να υποσκάψουν με το δικό τους αγωνιστικό τρόπο τη βαναυσότητα των Ναζί.

3. «Α, δε μας ξεγελάει ... δρασκελίσει». Εντοπίστε την αντίθεση που υπάρχει στο σημείο αυτό και σχολιάστε τη.

Η σιωπή που επικρατεί στα εδάφη που έχει αυτοεξοριστεί ο ποιητής και οι ομότεχνοί του έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τα ουρλιαχτά των στρατοπέδων συγκεντρώσεως αιχμαλώτων στη δική τους πατρίδα, από τα οποία στο παρά πέντε γλίτωσαν οι ίδιοι. Δεν ξεχνούν, όμως, την κατάσταση που κατάφεραν να αποφύγουν, μόνο και μόνο επειδή βρίσκονται πια σε ήρεμα εδάφη. Συνεχίζουν τη δική τους αντίσταση χωρίς να επαναπαύονται, αφυπνίζοντας και ξεσηκώνοντας τους απανταχού συμπατριώτες τους κατά της βιαιότητας και της αδικίας του βάνουσου καθεστώτος και καιροφυλαχτούν να το αντιμετωπίσουν δυναμικότερα.

4. «Η τελευταία λέξη δεν ειπώθηκε ακόμα». Σήμερα, με την ιστορική γνώση που διαθέτουμε σχετικά με τα γεγονότα που ακολούθησαν την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία, πώς θα μπορούσαμε να σχολιάσουμε αυτήν τη φράση;

Η φράση αυτή αποδείχτηκε προφητική, καθώς γνωρίζουμε πως η άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία ακολουθήθηκε, βέβαια, από σκληρά εγκλήματα και ασύλληπτες φρικαλεότητες, αλλά, ύστερα από πολλούς αγώνες και αμέτρητες θυσίες αγωνιζόμενων ανθρώπων και δεινοπαθούντων λαών, καταλύθηκε το ναζιστικό καθεστώς και αποκαταστάθηκε η ειρήνη· δε σβήστηκαν, όμως, ποτέ οι φρικτές μνήμες των ολέθριων πολεμικών συρράξεων και των άδικων απωλειών μαχόμενων και άμαχων πληθυσμών. Αυτό ακριβώς προέβλεψε με τόνο ακλόνητης υπόσχεσης ο ποιητής, όταν έγραψε «Η τελευταία λέξη δεν ειπώθηκε ακόμα». Έμελλε να ακολουθηθεί ο όρκος αυτός όχι μόνο από τον ίδιο και τους ομότεχνοί του αλλά από ολόκληρη την ανθρωπότητα της εποχής του και με πολύ εντονότερο, δυναμικότερο και γενναιότερο τρόπο.